

Юрій Волненко — зоолог, таксидерміст київських зоологічних музеїв

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Yuriy Volnenko, a zoologist and taxidermist of zoological museums of Kyiv. — An essay about successful museum worker, taxidermist, and experienced field zoologist. He participated in expeditions to Turkmenistan, Azerbaijan, the Amur, the Kuril Islands, and the Danube region, as well as in numerous short trips to the Kyiv region, including hunting practices. He worked at zoological museums of the Kyiv University (1959?–1963) and the Institute of Zoology NAS of Ukraine (1964–1967), the Institute of Hydrobiology NAS of Ukraine (1969–1977), and the Zoological Museum of the National Medical Institute (1978–2018). As an experienced taxidermist, he specialised in dissecting animals and making skin-mounts for exhibitions, and created a number of dioramas for what is now the National Museum of Natural History.

Біографічні деталі

Волненко Юрій Олександрович народився 8.02.1940 в Харкові. Вчився в школі в Києві у 1948–1957 рр.; жив усе життя на Стрілецькій. Працював у зоологічному музеї Київського університету (ЗМКУ, 1959?–1963), у 1963–1971 рр. вчився на біофаці КДУ (вечірнє відд.), закінчив кафедру зоології хребетних, після чого працював у зоологічному музеї ІЗАН (1964–1967), з 1967 р. за сумісництвом — співробітник художнього творчо-виробничого комбінату, у 1969–1977 — в Інституті гідробіології (ІГБ), зокрема у відділі іхтіології, де створював музей, потім — у ЗМ Київського медінституту.

У перших трьох інституціях займався таксидермією, у медінституті був завідувачем музею. У медінституті також вів практичні заняття з зоології й анатомії. У наукові дослідження часто не йшов, зберігаючи інтерес тільки до музейної та польової роботи, проте в ІГБ розкрився як дослідник. З Наталією Волненко виховав двох дітей, Тараса і Ярославу, проте після сімейних проблем розлучився і з ~1978 р. до кінця життя жив сам. Помер під час планової операції на серці 4.05.2018; похований у Києві, на Берковцях.

Рис. 1. Юрій Олександрович Волненко. Фото 1984 р.

Музейна робота

Учасник низки дальніх експедицій зі збору фондових матеріалів, зокрема у складі загонів КДУ до південного Туркменістану (весна 1961 р., зокрема хр. Кугитанг й ущ. Дарай-Доре, спільно з Ю. Пашенком, Л. Бондаренко, Ж. Розорою) та на Амурі (осінь 1962–1963 рр., спільно з Б. Кістяківським, В. Лоскотом, Л. Смогоржевським, В. Радзімовським) та. Брав активну участь у формуванні фондів та експозиції ЗМКУ, зокрема й ссавців [Шидловський 2012: 47]. Гарно робив і опудала, і шкірки (Л. Прокопчук, особ. повід.).

Після університетського музею працював в академічному музеї (при Інституті зоології АН УРСР, нині ННПМ), куди напевно був запрошений у зв'язку з підготовкою нової експозиції, тобто у 1965–1967 рр., проте недовго, звільнений 1967 р. Під час роботи в ІЗАН Юрій Волненко брав участь у низці експедицій зі збору нових зразків для експозиції. Зокрема, у 1965 р. він був у тривалій і результативній експедиції на Південні Курили [Лоскот 2019: 79]. Після цієї експедиції таксидермісти робили не тільки окремі опудала, але й діорами [Маніло & Мовчан 2019: 12], серед останніх — «Лігвище морських звірів» (у залі ссавців) і «Каракуми» (зала птахів).

Окрім того, у фондовій колекції ННПМ є шість зразків ссавців, зібраних Ю. Волненком у Туркменістані: три ховрахи *Spermophilopsis leptodactylus* (1964, 1966) і три їжатці *Hystrix indica* (1966). Примітно, що *Spermophilopsis* є й у діорами «Каракуми», для якої він готував зразки ссавців, що відмічено у підписі до діорами (автор діорами — художник М. Островський).

В ННПМ відомі також збори птахів з Ізмаїлщини (1973) та Азербайджану (1974) (згадки про такі зразки є у статтях В. Лоскота), з Туркменістану (1978, експедиції спільно з Ю. Міщенком) (згадки у статтях О. Пекла). Загалом у базі даних про колекцію птахів ННПМ є 864 (!) записи про зразки, здобуті та препаровані Ю. Волненком (С. Тайкова, особ. повід.). В ЗМКУ є також його зразки птахів, проте записів про ссавців у каталозі немає.

Рис. 2. Юрій Волненко у човні з Богданом Кістяківським, на Амурі, осінь 1962 р. (ліворуч, фото з архіву Л. Прокопчук); праворуч — діорама «Пустеля Каракуми» (корсак полює на ховраха) в ННПМ, таксидермію для якої робив Ю. Волненко, 1966 р. (фото автора).

Відомі й численні збори риб у колекції ННПМ з Дніпровського каскаду водосховищ, від Києва до Херсона, зібрані у 1968 р. спільно з Н. Волненко, та серії з Канівщини 1972, 1975 та 1978 рр., всього 44 записи [Мовчан *et al.* 2003]. Про риб у дослідника було дві публікації, згадані дані. Період «рибних» досліджень (1968–1978) хронологічно є продовженням роботи в Зоологічному музеї ІЗАН, з чого можна припустити, що дослідник працював у Інституті гідробіології АН УРСР (ІГБ). Відомо, що іхтіологічні колекції з ІГБ були передані до ННПМ разом із переходом іхтіологічної групи, що сталося у червні 1969 р. [Загороднюк 2020], тому частина колекцій (зокрема немала серія 1968 р.) дійсно могла перейти до ННПМ, проте не вся.

Роботу в ІГБ (на жаль, деталі забуті) підтвердив В. Вакаренко (особ. повід.). Вдалося також з'ясувати, що в ІГБ на новому місці (на Оболоні, з 1984 р.) на III поверсі (де зараз бібліотека Інституту археології) було розпочало створення музею, в якому було чимало цінних зразків, які робив саме Ю. Волненко [О. Протасов, особ. повід.]. Після передачі цього поверху археологам все занепало, хоча ще довго окремі опудала риб зберігалися в окремих відділах інституту [ibid.]. Подальший перехід до медінституту, ймовірно, не випадковий, оскільки там працював А. Романенко, активний персонаж ІГБ і завідувач кафедри загальної біології, при якій і існував музей.

Інше

Був неординарною персоною, що підкреслювали всі. Була гучна історія, коли компанія таксидермістів забавлялася киданням ножів у мішень, і Юрій випадково розбив велике вітринне скло, за що завідувач (М. Щербак) його звільнив (15.04.1967). Попри запальність, умів відстоювати власні погляди, був наполегливим у реалізації задумів і початих справ, що, між іншим, підтверджують і зміни місць роботи, і при тому збереження фаху. Він постійно був з природою, на природі в роботі з експозиціями, що напевно було його покликанням при всіх поворотах долі.

У час роботи в ІЗАН одружився з колегою Наталією Волненко, з якою був у азійських експедиціях у 1964–1966 рр. Наталія Миколаївна, також відомий таксидерміст цього музею, яка працювала тут до 1978 р.¹ В колі його ближчого професійного спілкування були Г. Сележинський, Є. Заблудовський (напарники по таксидермії в ІЗАН), В. Лоскот (зокрема, з ним був у експедиції в Придунав'ї у 1973 р., про що свідчать зразки птахів у ННПМ²), В. Вакаренко, О. Босак, М. Головушкін. З багатьма він активно спілкувався й за темою утримання птахів. У нього завжди жили амадіни, а часом тримав і диких співочих птахів (синиці, щиглики) (В. Вакаренко, особ. повід.).

¹ Наталія Миколаївна Волненко (її портрет є в огляді історії музею: [Маніло & Мовчан 2019]) звільнилася 1978 р., а згодом пішла до одного з київських монастирів.

² Важлива деталь: експедиція могла бути гідробіологічною: «на Вилківській біостанції, яка довго належала ІГБ, був маленький, але дуже гарний музей природи» (О. Протасов, особ. повід.).

Про гідробіологічне коло відомостей мало. У 1979–1881 рр. Юрій Волненко мав наукові публікації щодо рибного населення в районі Деснянського водозабору [Коваль *et al.* 1979; Дячук *et al.* 1981] та за іншими темами, якими він активно займався у період роботи в Інституті гідробіології.

Є неоднозначні відомості про те, що деякий час, найімовірніше між роботою в ІЗАН (до 1967) та в ІГБ (з 1969 р.) він працював також в Інституті фізіології імені Богомольця [В. Вакаренко, особ. повід.].

Внески дослідника в розвиток музеїв згадуються фактично в усіх оглядах [Шидловський 2012; Маніло & Мовчан 2019 та ін.]. Ще частіше згадуються зібрані ним колекції ссавців, птахів і риб.

Подяка

Автор дякує В. Вакаренку, Л. Прокопчук, М. Осиповій, О. Протасову за цінні спогади, Н. Майстровій за уточнення важливих фактів з особової справи (ОС) в ІГБ та О. Протасову за електронну копію ОС та важливі спогади про музей в ІГБ, Д. Лазарєву за електронну копію ОС в ІЗАН. Дякую С. Тайковій за дані про обсяги орнітологічної колекції ННПМ та Л. Прокопчук за надані в користування фотографії.

Література

- Дячук, І. С., М. В. Коваль, О. Ф. Ляшенко, Ю. О. Волненко. 1981. Рибогосподарська характеристика пониззя р. Десни в зв'язку з забором води у Деснянський водопровід. *Вісник Академії наук Української РСР*, № 8: 46–48.
- Загороднюк, І. 2020. Визначний дослідник іхтіофауни України Анатолій Щербуха (1935–2020). *Geo&Bio*, **19**: 148–153. <https://doi.org/10.15407/gb1914>
- Коваль, Н. В., І. Е. Дячук, Ю. А. Волненко, В. А. Кундєв. 1979. О заносе рыбы в системы водоподготовки (на примере Деснянского водопровода). *Гидробиол. журнал*, **15** (4): 58–62.
- Лоскот, В. М. 2019. Автобіографічні нариси. Володимир Михайлович Лоскот. *Збірник праць Зоологічного музею*, **50**: 78–80.
- Маніло, Л. Г., Ю. В. Мовчан 2019. Історія створення експозиції зоологічного музею Національного науково-природничого музею НАН України. *Збірник праць Зоологічного музею*, **50**: 3–15.
- Мовчан, Ю. В., Л. Г. Манило, А. И. Смирнов, А. Я. Щербуха. 2003. *Каталог коллекций зоологического музея ННПМ НАН Украины. Круглоротые и рыбы*. Зоомузей ННПМ НАН Украины, Киев, 1–241. <https://www.researchgate.net/publication/260858355>
- Шидловський, І. 2012. *Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України*. За ред. Й. Царика. ЛНУ ім. І. Франка, Львів, 1–112.

ЗАГОРДНЮК, І. Юрій Волненко — зоолог, таксидерміст трьох київських зоологічних музеїв. — Нарис про успішного музейника, таксидерміста і досвідченого польового зоолога. Колега пройшов експедиційні маршрути по Туркменістану, Азербайджану, Амуру, Курилам, Придунав'ю, мав численні ближні візди по Київщині, включно з мисливськими практиками. Працював у зоологічних музеях Київського університету (1959?–1963) та Інституту зоології АНУ (1964–1967), в Інституті гідробіології АНУ (1969–1977) та в зоомузеї Національного медінституту (1978–2018). Як досвідчений таксидерміст спеціалізувався на препаруванні та виготовленні опудал тварин для експозицій, був автором низки діорам нишнього Національного науково-природничого музею.